

نقش خانواده در ترویج و نهادینه سازی سواد رسانه ای

فاطمه زارع^۱

چکیده

خانواده اولین و مهم‌ترین محیطی است که برای یک انسان نقش سازندگی دارد. در دنیای امروز رسانه‌ها یکی از اجزای اصلی جوامع بشری به شمار می‌روند، و هر کدام از آنها به گونه‌ای خاص بر دریافته‌ها، نتیجه‌گیری‌ها، انتقال واقعیت‌ها و حتی دگرگونی آداب و سنن اجتماعی و اخلاقی ما موثرند که اهمیت و ضرورت نقش خانواده در ترویج و نهادینه سازی سواد رسانه‌ای را می‌رساند چرا که سواد رسانه‌ای نوعی درک متکی بر مهارت است که می‌توان بر اساس آن انواع رسانه‌ها را از یکدیگر تمیز داد و انواع تولیدات را از یکدیگر تفکیک و شناسایی کرد. هدف این پژوهش ارائه مهارت‌های لازم مانند: جایگزین سازی، آموزش و آگاه سازی، الگوسازی، قانون گذاری، نظارت، امنیت و حریم خصوصی که در عرصه نقش خانواده در ترویج و نهادینه سازی سواد رسانه‌ای می‌باشد که به روش کتابخوانی گردآوری شده است. هر فردی از هر وسیله‌ای استفاده می‌کند باید نسبت به آن وسیله یا تکنولوژی شناخت کامل داشته باشد تا بتواند بهره مناسبی ببرد از آنجایی که خانواده نخستین مدرسه فرد محسوب می‌شود. باید بکوشد توانمندی‌های لازم را در این راستا برای فرزندان فراهم آورد.

کلید واژه : خانواده، سواد رسانه ای، رسانه

مقدمه

توجه به سواد رسانه‌ای در خانواده، یعنی جایی که فرزندان در آن اولین اصول زندگی را فرا می‌گیرند، اهمیت بسیاری دارد. والدین همواره الگوی رفتاری فرزندان خویش در تمامی وجوه زندگی محسوب می‌شوند. و از این روست که آنها باید نقش خود را در زندگی رسانه‌ای فرزندان نیز درک کرده و به سادگی از این مسئله عبور نکنند. بهتر است والدین بدانند که رسانه به عنوان والدین مجازی و شبانه روزی، به ایفای نقش و رقابت با والدین و افراد دنیای حقیقی می‌پردازد و ذهن کودکان را از بینش‌های مورد نظر خود پر می‌کند.

در تحلیل پژوهش‌های صورت گرفته می‌توان آنها را پیرامون دو رویکرد پیش رو طبقه‌بندی نمود برخی کارشناسان بر این امر معتقد هستند زندگی در فضای سایبری امری اجتناب ناپذیر است و فرزندان با ورود به این فضا و زندگی در آن، به توانمندی‌های لازم بر مبنای آزمون و خطا دست خواهند یافت و لزومی به حضور والدین نیست. رویکرد دیگر؛ رویکرد «محدودیت سازی» از سوی خانواده است که با منع، سرکوب و عدم دسترسی فرزندان به تولیدات رسانه‌ای این فضا همراه است اما نه رویکرد خوش بینانه پاسخگو خواهد بود و نه رویکرد بدبینانه؛ رویکرد واقع بینانه و دیدگاه سوم «مصونیت بخشی و توانمند سازی» خانواده‌ها و فرزندان که با هدایت و مدیریت هوشمندانه همراه است. این مطالعه به دنبال رویکرد سوم یعنی توانمندی‌سازی خانواده در نحوه استفاده فرزندان از رسانه است. که این امر مستلزم گردآوری مهارت‌های سواد رسانه‌ای برای خانواده در این حوزه است. آنچه در این پژوهش قابل تامل است آن است که تلاش می‌شود تا سواد رسانه‌ای را از یک دیدگاه کلی به یک استراتژی راهبردی برای تنظیم روابط میان والدین و فرزندان در مواجهه با تولیدات رسانه‌ای تبدیل شود. تاکنون در تحقیقات موجود از جمله نقش سواد رسانه‌ای و خانواده بر هویت اجتماعی نوشته جعفر بهادری خسروشاهی، جایگاه خانواده در ترویج سواد رسانه‌ای نوشته داوود مهرابی از منظر سواد رسانه‌ای و اقتضائات آموزش مهارت‌های لازم جهت مواجهه گزینشگرانه و استفاده بهینه از سواد رسانه‌ای پرداخته نشده است. وجه تمایز این پژوهش با سایر پژوهش‌های انجام شده در این حوزه آن است که اغلب پژوهش‌های صورت گرفته در این حوزه بیشتر جنبه آسیب شناسی یا رسانه‌هراسی داشته‌اند در صورتی که پژوهش حاضر بیشتر به دنبال ارائه راهبردها و شیوه‌های کاربردی ارتقاء سواد رسانه‌ای است. که به روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده است.

۱- چيستی سواد رسانه‌ای

رسانه در لغت به معنای رساندن است و در اصطلاح وسیله‌ای برای نقل و انتقال اطلاعات، ایده‌ها و افکار افراد یا جامعه و واسطه عینی و عملی در فرایند برقراری ارتباط است.^۱

سواد رسانه‌ای نیز نوعی سواد است هرچند این موضوع در عرصه تحقیق تازگی دارد تعریف‌های چندی از دیدگاه صاحب نظران برای آن ارائه شده است:

سواد رسانه‌ای نوعی درک متکی بر مهارت است که می‌توان بر اساس آن انواع رسانه‌ها را از یکدیگر تمیز داد و انواع تعداد رسانه‌ای را از یکدیگر تفکیک و شناسایی کرد.^۲

سواد رسانه‌ای می‌توان دسترسی، تجزیه و تحلیل و تولید ارتباط در مشکل‌های گوناگون رسانه و مصرف انتقالی محتوا دانست.

سواد رسانه‌ای آمیزه‌ای از تکنیک‌های بهره جویی از رسانه‌ها و کسب بینش و درک برای تشخیص رسانه‌ها از یکدیگر است.^۳

که از زمان خلقت انسان تا به الان رسانه به شیوه‌های مختلفی مطرح بوده است. برای مثال انسان‌های نخستین به وسیله دود و نقاشی روی غارها پیام خود را به دیگران انتقال می‌دادند و در قرن ۲۱ رسانه‌ها به بالاترین حد نفوذ و پیشرفت دست یافته‌اند که گفته مارشال مک لوهان دنیای به این عظمت را به دهکده تبدیل کرده‌اند.

^۱ پوریانی، جابر، نصیری، معصومه، چشمه نور، مرتضی، فضای مجازی و سواد رسانه‌ای، ص ۱۲.

^۲ نصیری، معصومه، سواد رسانه‌ای و خانواده، ص ۳۴.

^۳ شکرخواه، یونس، سواد رسانه‌ای، ص ۲۷.

سواد رسانه‌ای افزایش آگاهی از اینکه چه چیزی را در فضای سایبری در شبکه‌های اجتماعی می‌بینیم، می‌خوانیم و یا می‌نویسیم، است؟ چگونه از مفاهیم و کدهای موجود در پیام‌ها رمزگشایی کنیم؟ کشف اینکه چه کسی یا کسانی با چه اهداف، اغراض و تکنیک‌هایی پیام‌ها را ارسال می‌کنند چرا باید پیرامون آنچه که تحت عنوان پیام به اشکال مختلف آن (متن، تصویر، موسیقی، فیلم و ...) در فضای سایبری و شبکه‌های اجتماعی ارائه می‌شوند باید با تفکر مواجه شد؟ چگونه می‌توان این پیام‌ها را تحلیل و رمزگشایی کرد؟^۱

۲- ضرورت سواد رسانه‌ای

در دنیای امروز، رسانه‌ها یکی از اجزای اصلی جوامع بشری به شمار می‌روند. و هر کدام از آنها به گونه خاص بر دریافت‌ها، نتیجه‌گیری‌ها، انتقال واقعیت‌ها و حتی دگرگونی آداب و سنت اجتماعی و اخلاقی ما موثرند. داشتن سواد در طول تاریخ بشر اهمیت زیادی دارد، همان گونه که مارشال مکلوهان ارتباط شناس برجسته کانادایی معتقد بود که انسان در طول تاریخ سه کهکشان گوتنبرگ را طی کرده است: ابتدا در کهکشان مارکنی مهاجرت کرده و سرانجام به دهکده جهانی خواهد رفت.^۲

از ویژگی‌های زندگی در عصر دیجیتال این است که بچه‌ها از سنین کم با گوشی تلفن همراه آشنا و با بازی‌های رایانه‌ای و موبایلی سرگرم می‌شوند. ناآشنایی از خطرات فضای مجازی مشکلاتی را برای کودکان و نوجوانان به همراه دارد، بنابراین والدین باید ضمن افزایش سواد رسانه‌ای و دیجیتالی خود این مفاهیم را به فرزندانشان آموزش دهند و فعالیت آنها را در فضای مجازی مدیریت کنند.

خیلی اوقات، افراد به خاطر نداشتن همین سواد ضربه‌های سنگینی می‌خورند دختر نوجوانی که نمی‌داند ساختار اپلیکشن اینستاگرام چگونه کار می‌کند و تصاویر خود و خانواده‌اش را به راحتی در شبکه‌های اجتماعی

^۱ نصیری، بهاره، آمنه، بختیاری، سواد رسانه‌ای و والدگری در فضای مجازی، ص ۱۶.

^۲ بصیریان، حسین، بصیریان، رضا، درآمدی به سواد رسانه‌ای تفکر انتقادی، ص ۱.

می‌گذارد و پس آزار و اذیت‌ها، تازه متوجه می‌شود که به طور پیش فرض، هر تصویری که منتشر می‌کند، همه مردم دنیا می‌توانند ببینند. اینجا بی‌سوادای رسانه‌ای این دختر نوجوان در استفاده از این ابزار باعث شده تا از فضای مجازی آسیب ببیند. در حالی که اگر سادگی کار کردن با اپلیکشن اینستاگرام برایش توهم دانستن ایجاد نمی‌کرد به دنبال آموزش می‌رفت و سپس استفاده می‌کرد.

عصر جدید ارتباط، هر روز افراد را در معرض اخبار و اطلاعات جدید می‌گذارد که جدا از صحت و سقم آن، ذهن افراد را درگیر کرده و تغییرات محسوس و نامحسوس در زندگی آنها بر جا خواهد گذاشت. تحت چنین شرایطی ناچاریم به همه و به ویژه به کودکان و خردسالان راجع به رسانه آموزش دهیم؛ اما به عنوان آموزشگر پیش از هر چیز باید به این اصل اساسی حقوقی گردن نهیم که دسترسی آزاد به اطلاعات، حق همه مردم است. اگر رویکرد ما به آموزش سواد رسانه‌ای، توانمندسازی باشد بسیار مفیدتر و کارا تر از نظارت است. جان کلام آنکه سواد رسانه‌ای آموزش مهارت نقد کردن است و نه آموزش مهارت نقد رسانه. مهارت اول، فراگیرنده را توانمند و ذهن وی را باز می‌سازد، دیگری او را از رسانه می‌ترساند و بدبین می‌کند. بدیهی است که فرد بدبین از نظر روانی به خویش محیط و جامع آسیب می‌زند و فرد توانمند علاوه بر خود محیط پیرامون و جامعه را نیز بالنده می‌سازد بنابراین تقویت جریان آموزش رسانه‌ای در جامعه ضروری است. و اگر «سواد رسانه‌ای» را به معنای استفاده درست از تکنولوژی و فناوری‌های جدید بدانیم، بی شک آموزش و لزوم برنامه‌ریزی در این حوزه ضرورت دوچندان می‌یابد.^۱

حال که از اهمیت مسئله حفاظت و نظارت بر فرزندان آگاه شدید باید بدانیم چه باید کرد. راه غلبه بر هر هراسی، فهم و آگاهی است. همانطور که به فرزندان شنا کردن را می‌آموزیم و دیگر از رفتن نشان به استخر نمی‌ترسیم، به آنها مهارت های حضور در فضای مجازی را بیاموزیم و لحظه به لحظه نگران آنها نباشیم. شناگران، غرق نمی‌شوند.

اولین و مهم‌ترین نکته همان ضرب المثل همیشگی است که می‌گویند <<رطب خورده من رطب نمی‌کند>> این یعنی شما زمانی موفق به تغییر یا وضع الگوهای جدید رفتاری برای فرزندان خودتان متهم ردیف اول استفاده افراطی از این فضا نباشید. تنها زمانی فرزند شما خواهد پذیرفت هدفمند و بر اساس

^۱ نصیری، معصومه، سواد رسانه ای و خانواده، ص ۳۰.

قاعده بازی رایانه‌ای، حضور در فیسبوک و اینستاگرام و... داشته باش، یا تا چه حد اجازه انتشار عکس و فیلم در این فضاها را دارد که شما خودتان جلوتر از او ساکن خوش نشین این فضاها نباشید.^۱

شما نمی‌توانید به او بگویید عکس‌های خصوصی از مهمانی‌ها یا مسافرت‌ها را در فضای مجازی منتشر نکند اما او با حضور در صفحات مرتبط با شما حتی عکس سفره شامتان نیز مواجه شود. پس اولین قدم این است که از خودتان شروع کنید.^۲

مهارت های لازم برای نهادینه سازی سواد رسانه ای

برای ترویج و نهادینه سازی سواد رسانه ای توسط خانواده مهارت هایی لازم است که مهم ترین آنها عبارتند از:

۳-۱- مقتدر اما مهربان

ایجاد حس دوستی در عین حس مدیریت و اقتدار والدین در میان آنها و فرزندان باعث می‌شود تا در فضاهایی که والدین نسبت به آن آگاهی ندارند فرزندان سو استفاده نکنند و در صورت مشاهده مشکل در فضای مجازی، آن را با پدر و مادر مطرح کنند. شکل‌گیری رابطه دوستانه دو طرف همراه با اعتماد متقابل نه فقط برای فضای مجازی بلکه در زندگی روزمره و حقیقی هم گره بسیاری از مشکلات را باز می‌کند و نمی‌گذارد بسیاری از آنها کور شوند.^۳

دنیای رسانه‌ها دنیای خیلی پرتلاطمی است. بچه‌ها با دنیای از شبهه و سوال وارد تعاملات رسانه‌ای خود می‌شوند، بچه‌ها برایشان قابل هضم نیست، ممکن است صحنه‌هایی از جنگ، کشتار و صحنه‌های خشونت آمیز ببینند فلذا والدین نباید بچه‌ها را تنها بگذارند که این تنها به بچه‌ها آسیب جدی می‌زند.

امروزه در کشورهایی که سواد رسانه‌ای بالایی برخوردار هستند بالای ۷۰ درصد والدین هنگام استفاده بچه‌هایشان از بازی‌های کامپیوتری و انیمیشن کنار بچه‌هایشان می‌نشینند

و ۴۹ درصد والدین با آنها بازی می‌کنند، چرا متأسفانه این فرهنگ در کشور ما جا نیفتاده است؟

۳-۲- قانون گذاری

۱ همان، ص ۷۹.

۲ شکرخواه، یونس، نیاز مخاطبان به سواد رسانه ای، ص ۱۱.

۳ پستمن، نیل، زندگی در عیش مردن در خوشی، ص ۲۰.

امروزه رسانه‌ها در خصوصی‌ترین مسائل زندگی ما نفوذ کرده‌اند و به عنوان مثال: در مهمانی گوشی موبایل، در خانه گوشی، شب‌ها تا دیر وقت بیدار بودن و مشغول بازی کامپیوتری، وب گردی، شبکه اجتماعی و... هستیم حال اگر بیاییم برای خود چند قانون بگذاریم:

قانون اول: من چه چیزی می‌خواهم ببینم؟ یعنی در این تعامل رسانه‌ای که من دارم چه چیزی می‌خواهم ببینم این چه یا چی دیدن خیلی مهم است!

قانون دوم: چگونه می‌خواهم ببینم؟

قانون سوم: چرا باید ببینم؟ یعنی چه نیازی از من برآورده می‌کند.

قانون چهارم: چه مقدار زمان باید صرف کنم؟ (چقدر ببینم)^۱

هر انسانی به تفریح سالم نیاز دارد رسول مکرم اسلام (صل الله علیه و آله و سلم) فرمودند: زندگی من بر سه بخش است: یک بخش مناجات و ارتباط با خدا، دوم کار و تلاش و کوشش برای امور و معاش و بخش سوم تفریح سالم است و فرمودند: این بخش سوم به دو بخش دیگر زندگی من کمک می‌کند.^۲ پس در نتیجه تفریح سالم امری ضروری است. اما اینکه انسان سه ساعت پشت سر هم بنشیند و فیلم ببیند، چهار ساعت پشت سر هم در این شبکه‌های اجتماعی مسائل را درصندوقچه ذهن خود بریزد آسیب می‌بیند. پس قبل از هر چیزی باید به این چند قانون که چه ببینم، چرا ببینم، چگونه ببینم و چقدر ببینم توجه کنید.

انسان باید قدر زمان خودش بداند و نسبت به زمان خودش مدیریت داشته باشد، بداند زمانش را کجا مصرف می‌کند. الان کتاب‌هایی در خانه ما گذاشته شده است که حتی لای آن را باز نمی‌کنیم ماه‌ها می‌گذرد اما قرآنی که در طاقچه خانه مان است را باز نمی‌کنیم، یک دفعه رجوع به نهج البلاغه نداریم اما امروز با این توجیه که ما می‌خواهیم مطالعه داشته باشیم و کتاب بخوانیم سراغ این رسانه‌های الکترونیکی و دیجیتالی می‌رویم و عوض مطالعه ساعت‌ها وقت ما بی جهت در این رسانه‌ها تلف می‌شود مگر اینکه مدیریت زمان داشته باشیم، قبل از رجوع به هر رسانه‌ای تایم بگذاریم، من می‌خواهم بروم سر گوشی موبایلم، من می‌خواهم بروم سر لپ تاپم و... فلان کار را انجام دهم که اینقدر زمان بیشتر نمی‌برد زمان را مشخص کنید و وقتی کارمان را انجام دادیم طبق آن بازه زمانی که تعریف کردیم آن فضا را ترک کنیم.

هر فردی از هر وسیله‌ای استفاده می‌کند باید نسبت به آن وسیله یا تکنولوژی شناخت کامل داشته باشد تا بتواند بهره مناسبی ببرد. متأسفانه سن استفاده از رسانه‌های مجازی در ایران تعیین نشده است و این در حالی است که بسیاری از کشورهای دنیا برای این امر محدودیت‌های مشخصی را تعیین کرده‌اند. به عنوان مثال: طبق قوانین آمریکا فرد تا سن ۱۳ حق استفاده از تکنولوژی‌های نوین را ندارد. از ۱۳ تا ۱۶ سال تنها استفاده

^۱ سورین، ونر، تانکارد، جیمز، نظریه‌های ارتباطات، ص ۶۸.

^۲ مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۷، ص ۷۲.

از تلفن همراه مجاز است از ۱۶ تا ۱۸ استفاده از اینترنت سالم و بدون انحراف، مجاز است و از ۱۸ تا ۲۱ سال استفاده از اینترنت با مراقب، مجاز است جالب است بدانیم اگر خانواده‌ای در آمریکا اجازه دهد فرزند کمتر از ۱۸ سال خود از شبکه‌های اجتماعی و بازی‌های رایانه‌ای نامناسب استفاده کند، دادگاه حضانت فرزند را از آن خانواده می‌گیرد.^۱

۳-۳ الگوسازی

امروزه در جریان کلی رسانه‌ها می‌بینیم بچه‌ها شخصیت‌های کارتونی و شخصیت‌های بازی کامپیوتری را بهتر می‌شناسند و معلوم است که الگو می‌پذیری صورت گرفته است. برای اینکه از این آسیب در امان باشیم خودمان یک سری الگوها برای بچه‌ها ترسیم می‌کنیم، به عنوان مثال: الگوهای مفاخر دینی ما، الگوهایی که در شخصیت‌های ملی ما هستند در زمان قدیم در خانه دور کرسی می‌نشستند و حافظ خوانی می‌کردند چرا آنها برچیده شده هستند؟

خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ^۲

در این آیه خداوند اسوه و الگویی را می‌آورد که حسنه است و در آن خدشه ای نیست.

در مورد تاسی و پیروی کردن از دیگران در کارهای خوب به کار می‌رود. در قرآن دو بار این کلمه درباره دو پیامبر عظیم الشان آمده است: یکی درباره حضرت ابراهیم (علیه السلام) و دیگری درباره پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم).

جالب آنکه اسوه بودن حضرت ابراهیم در برائت از شرک و مشرکان است و اسوه بودن پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) در آیات مربوط به ایستادگی در برابر دشمن مطرح شده است.^۳

چرا ما این الگوها را برای بچه‌هایمان نگوئیم؟ این یک نگاه به بحث الگوسازی است که ما بیایم الگوهای صحیح دینی و اسلامی را برای بچه‌هایمان ترسیم کنیم. که بچه‌های ما سراغ الگوهای بد نروند.

گام بعدی در الگوسازی این است که خودمان در استفاده از رسانه‌ها برای بچه‌هایمان الگو باشیم، بچه‌ها به ما نگاه می‌کنند اگر من خودم روزانه ۶ ساعت از گوشی موبایل، فضای مجازی، اینترنت و رسانه استفاده کنم نمی‌توانم به بچه بگویم شما استفاده نکن .

^۱ نصیری، معصومه، سواد رسانه ای و خانواده، ص ۷۶.

^۲ احزاب ۲۱.

^۳ قرآنتی، محسن، تفسیر نور، ص ۳۴۵.

۳-۴ آموزش و آگاه سازی

یادگیری سواد رسانه‌ای برای والدین امری ضروری است چرا که نهایتاً این ما هستیم که باید در وسایل هوشمند فرزندان ما نظارت داشته باشیم خوشبختانه با پیشرفت این ابزار راه‌های یادگیری آنها نیز هموار شده است.

والدین در مورد اتفاقاتی که در رسانه‌ها می‌افتد بچه‌هایمان آموزش بدهیم و آگاه سازی کنیم. و کارکردهای رسانه‌های دیجیتال را بدانیم، وقتی فهمیدیم یک رسانه دیجیتال این است کارکردهایش را هم می‌فهمیم، دیگر طرف نمی‌گوید بچه‌ها در گوشی موبایل مثلاً با رفیقش صحبت می‌کند، زمانی که ما کارکرد گوشی موبایل را نمی‌شناسیم و نمی‌فهمیم بچه ما در این گوشی موبایل می‌تواند با دنیایی در ارتباط باشد. یا به عنوان مثال: شخصی رفتار و خریده است و در اتاق خواب فرزندش گذاشته برای اینکه بچه‌اش از اینترنت استفاده کند و کارهای درسی اش را انجام دهد، غافل از اینکه این محیط خلوت و تنهایی که بچه در اتاق خواب خودش دارد می‌تواند هزار آسیب به او بزند بچه می‌تواند خیلی راحت با نصب یک فیلترشکن به دنیایی از مستهجن متصل شود.

بعضی وقت‌ها برای اینکه ما از آسیب‌های رسانه در امان باشیم مهم است بفهمیم چه مالکانی پشت این رسانه‌های دیجیتال هستند.

والدین باید در زمینه استفاده از اینترنت دست پیش بگیرند و به فرزندانشان پیشنهاد دهند که از میان همه سرگرمی‌ها و جذابیت‌های فضای مجازی چه چیزی را انتخاب کنند. برنامه‌هایی را پیشنهاد بدهیم که در عین سرگرمی، آموزشی برای آنها به دنبال داشته باشد یا حداقل نسبت به برنامه‌های بازی‌های دیگر، آسیب‌های کمتری باشد. این حضور در کنار فرزندان باید فعالانه باشد نه منفعلانه و برنامه پیشنهادی باید با مطالعه انتخاب شده باشد تا تحت شعاع جذابیت‌های سایر بازی و سرگرمی‌های انتخابی آنها قرار نگیرد.^۱

^۱ کاپلین، آندره‌ام، هانلین، مایکل، چالش‌ها و فرصت‌های اجتماعی رسانه‌ای، ص ۱۶.

۳-۱۵ امنیت و حریم خصوصی

حریم خصوصی بر تمام دنیا تعریف مشخصی دارد و به هر آنچه مربوط به زندگی شما و شخص شماست حریم خصوصی گفته می‌شود و این حریم نیازمند مراقبت است. همانگونه که ما هیچگاه عکس‌هایمان را سر کوجه بر روی دیوار نمی‌چسبانیم یا آدرس و شماره تلفن و همه مسائلی از این تاثیر را پشت شیشه ماشین ما نمی‌چسبانیم، باید بدانیم فضای مجازی حتی از مثال‌ها نیز علنی‌تر و عریان‌تر است و شما با یک اشتباه در حفظ حریم خصوصی‌تان ممکن است آسیب‌های غیر قابل جبران متحمل شوید.^۱

شاید نیاز باشد برای فرزندان‌تان به صورت شفاف توضیح دهید اطلاعات خودش و هیچ یک از افراد خانواده را نباید در اختیار سایرین قرار دهند. برای او تعریف کنید که علاوه بر خودش سائری اعضای خانواده نیز جزو حریم خصوصی او محسوب شده و نشر اطلاعات مربوط به آنها در این فضا چه آسیب‌های جدی برای خانواده همراه خواهد داشت.

از تعریف شفاف حریم خصوصی و قلمرو آن گام اساسی برای مدیریت صحیح‌تر این فضا است.

این طیف اینگونه آموزش‌ها، از آموزش فرزندان راجع به هویت مجازی آنها و ماندگاری اطلاعات منتشر شده از آنها در فضای مجازی تا آگاه سازی والدین از چگونگی فرایندهای کنترلی کودکان گسترده است.

^۱ دهقانی، علیرضا، قماربازی اینترنتی، ص ۴۸.

۳-۶ نظارت

کودکان و بزرگسالان باید از دستگاه‌هایی مانند لپ‌تاپ و تبلت در فضاهای عمومی و قابل رویت خانه استفاده کنند. این مسئله نه تنها نظارت بر فعالیت‌های کودکان را امکان‌پذیر می‌کند بلکه در آنها با مشکلی ناخواسته می‌توانند به سرعت جریان را با والدین خود در میان بگذارند.^۱

متاسفانه اپلیکیشن‌های بسیاری وجود دارند که می‌توانند در رفتارهای آنلاین پنهان یا در معرض خطر قرار دادن کودک مورد استفاده قرار گیرند همچنین، این امکان وجود دارد. به طور عمد یا ناخواسته هزینه‌های بسیاری را صرف خرید و دانلود اپلیکیشن‌ها یا موارد قابل خرید از اپلیکیشن‌ها کند.

^۱ صادقیان، عفت، تاثیر اینترنت بر کودکان و نوجوانان، ص ۱۲.

بر همین اساس نظارت بر اپلیکیشن های دانلود شده توسط کودکان از اهمیت ویژه ای برخوردار است و برای این کار می توانید از برنامه هایی که به طور ویژه برای نظارت والدین بر فعالیتی کودکان در فضای مجازی یافته اند یا ویژگی های که در خود سیستم عامل های تلفن همراه یا تبلت ارائه می شوند استفاده کنید.^۱

خانواده ها باید به فرزندان خود آموزش دهند که فضای مجازی و شبکه هایی مانند تلگرام اتصال ایجاد می کنند و نه ارتباط، بنابراین باید این وسایل و شبکه های ارتباطی به درستی هدایت شوند تا بتوانیم از امکانات فضای مجازی

با استفاده از قواعد و مقررات، درست استفاده کنیم که البته آموزش این قواعد و مقررات نیز ضروری است.

۳-۷ جایگزین سازی

ما نمی توانیم به بچه هایمان بگوییم از پای تلویزیون بلند شود و به دیوار نگاه کند، بچه نیاز دارد، و بچه زمانی می خواهد و باید آن پر شود، فلذا با جایگزین سازی بچه هایمان را از آسیب های رسانه ای در امان بداریم.

^۱ زنجانی، هما، بررسی تأثیر اینترنت بر ارزش های خانواده در بین دانش آموزان، ص ۲۳.

این جایگزین‌ها چه چیزهایی می‌توانند باشند؟ فرزندان ما به سایت‌های خوب و مفید برای دسترسی نیاز دارند و چه بهتر از شما به عنوان والدین این سایت‌ها را به او معرفی کنید

تا خودش بیاید یا دیگران به او معرفی کنند. پس سایت‌های خوب را شناسایی و به آن معرفی کنید. قرآن کریم هم گاهی به مسئله جایگزین سازی اشاره کرده است خداوند متعال در سوره بقره می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا ۗ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ^۱

می‌فرماید ای کسانی که ایمان آوردید اطراف پیامبر که جمع می‌شوید نگویید راعنا، افراد دور پیامبر جمع می‌شدند و می‌گفتند یا رسول الله راعنا راعنا، در زمان یهود راعنا یعنی ما را احق کن، خب وقتی دور پیامبر جمع می‌شدند و می‌گفتند راعنا، یهودی‌ها می‌خندیدند و می‌گفتند اصحاب پیامبر را ببینید دور پیامبر جمع می‌شوند و می‌گویند ما را احق کن، سریعاً آیه قرآن نازل شد و گفت ای کسانی که ایمان آورده‌اید نگویید راعنا، اما پشت سر آن سریع جایگزین می‌دهد، قولو انظرنا، بگویید انظرنا، یعنی نگاهمان کن.^۲

^۱ بقره، ۱۰۴.

^۲ قرائتی، محسن، تفسیر نور، ج ۱، ص ۱۷۴.

۳-۱۸ ایمن سازی

امروزه آسیب‌های زیادی

بچه‌ها و خانواده‌ها را تهدید می‌کند، بالاخره باید چه کاری انجام داد؟ باید خانواده را ایمن کرد. ما یک محدوده خانواده داریم و یک سری بحث‌های مدیریتی در چهارچوب خود خانواده اعمال می‌شود، اما امروزه خانواده‌ها یک صورتی پیدا کرده‌اند که افراد با بیرون ارتباط دارند، بچه‌ها سر کلاس می‌روند، به محیط مدرسه می‌روند، در اجتماع حاضر می‌شوند و از اجتماع یک سری تاثیرات می‌گیرند. ما شاید بتوانیم در خود خانه کنترل و نظارت کنیم و بچه‌های ما کم آسیب و حتی بی آسیب باشند، اما چه تضمینی وجود دارد که بیرون از خانواده آسیب نبینند؟

برای آسیب‌های بیرون از خانواده فرزندان باید ایمن سازی شوند، باید کاری کنیم که تاثیرپذیری بچه‌ها بیرون از خانواده کمتر شود.

ایمن سازی به چهار شکل صورت می‌پذیرد: ۱- تامین نیازهای عاطفی اعضای خانواده است. وقتی یک دختر ۱۴ ساله در خانه از پدر و مادرش محبت ببیند وقتی بیرون از خانه برود ایمن است دیگر به دنبال محبت بقیه نمی‌گردد.

۲- نیازهای اعضای خانواده برآورده شود به عنوان مثال وقتی یک آقای در خانه برای همسر خودش وقت نگذارد و ساعت‌هایی را در جای دیگر بگذراند و این خانم تشنه محبت باشد و محبت را از کسی دیگر گدایی کند مسلماً آسیب می‌بیند ما برای ایمن سازی خیلی باید توجه کنیم که اعضای خانواده نیازهایی دارند و این نیازها باید برآورده شود.

۳- از خود بچه‌ها برای شناسایی آسیب‌ها استفاده کنیم

مثلاً با بچه‌هایمان یک فیلم یا کارتون ببینیم و از خود بچه‌ها کمک بگیریم و بگوییم مثلاً پسرمان اینجا چه آسیبی ممکن است داشته باشد، یا در مورد خیلی از مسائل با بچه‌ها صحبت کنیم و آنها را در میان بگذاریم، یعنی وقتی خود بچه آسیب‌ها را شناسد و برای پدر و مادرش توضیح دهد مسلماً ایمن می‌شود.

۴- خود کنترلی بچه‌ها را بیشتر کنید. بچه‌ها آموزش که در مقابل آسیب‌ها چه کاری انجام دهند؟ به بچه‌ها آموزش دهیم که با چه کسانی باید در ارتباط باشند؟ در فضای مجازی که پر از مسائل رنگارنگ است اول تحقیق کنند بعد از اپلیکیشن، فیلم و... استفاده کنند چرا که هر گردی گردو نیست.^۱

^۱ کهنوند، محمد، شبکه عنکبوتی، ص ۴۰.

۳-۹ استمرار و تدریج

گاهی انسان در جمعی

قرار می‌گیرد و صحبت‌هایی را می‌شنود بنابر آنها تصمیم می‌گیرد اما بعد از می‌بیند که همه آنها رها شده است بنابراین می‌بینیم که بحث استمرار مسئله خیلی مهمی در مباحث تربیتی می‌باشد.

اگر می‌خواهیم بچه را به یک حرکت و یک تغییر روند تمایل دهیم باید استمرار داشته باشیم اینجور نباشد که امروز یک برنامه‌ریزی کردید و فردا آن برنامه‌ریزی‌ها رها شود. امام سجاد(علیه السلام) میفرمایند: انی لاحب اداوم علی العمل و ان قل؛ من دوست دارم که کار را هر چند اندک باشد ادامه و استمرار دهم.^۱

در کنار استمرار تدریج می‌خواهد، ما نباید انتظار داشته باشیم که بچه یه دفعه و یکباره تغییر کند چرا که بچه نیاز به زمان و فرصت برای تغییر دارد، مثلا اگر بچه ای روزانه شش ساعت تلویزیون تماشا میکند، روزانه سه ساعت بازی کامپیوتری میکند و... اگر مطلقا ممنوع کنید اوضاع بهتر که نمی‌شود هیچ بدتر خواهد شد والدین باید برنامه بند مدت برای اعضا بریزند و روزی ۱۰ دقیقه تلویزیون، کامپیوتر، گوشی موبایل و... از بچه بگیریم بجای این ۱۰ دقیقه باید الگوسازی جایگزین سازی ایمن سازی و... را که در مباحث قبل توضیح دادیم انجام دهند. و هر هفته به آن ۱۰ دقیقه زمان بیشتری اضافه کنند تا به مطلوب خود برسند.

مباحثی که در ابتدای پژوهش گفتیم مانند زنجیر به هم متصل هستند. مثلا من امروز تصمیم گرفتم بچه ام را از پای تلویزیون بلند کنم، چه اشکالی دارد با بچه‌ام به بازار بروم و چند اسباب بازی خوب به عنوان جایگزین در خانه بگذاریم که وقتی به بچه می‌گویم از پای تلویزیون بلند بشود بتوانیم بگویم از فلان اسباب بازی استفاده کند. این تدریج را هم لحاظ کنیم، یکدفعه نگوئیم پنج ساعت در روز با این اسباب بازی‌ها بازی کن، نه ده دقیقه، پانزده دقیقه یواش یواش در یک بازه زمانی که تندروری صورت نگیرد سواد رسانه را به او آموزش دهیم چرا که بچه به آن وابسته است اگر عجله کنید ممکن است ببینید آن بازدهی که شما توقع داشتید اتفاق نمی‌افتد.^۲

^۱ کلینی، محمد، کافی، ج ۲، ص ۸۲.

^۲ شعاری نژاد، علی اکبر، روان شناسی رشد، ص ۳۰۶.

نتیجه

خانواده اولین مکانی است که انسان اصول زندگی را در آن می آموزد، پس یادگیری سواد رسانه ای برای والدین امری ضروری است چرا که نهایتاً این ما هستیم که باید بر وسایل هوشمند فرزندان مان نظارت داشته باشیم. پس خانواده نقش بسیار مهمی در ترویج و نهادینه سازی سواد رسانه ای دارد.

در تحقیق حاضر پس از تعریف سواد رسانه‌ای و بیان ضرورت آن به مؤلفه‌هایی چون مقتدر اما مهربان، قانون گذاری، الگوسازی، جایگزین سازی، آموزش و آگاه سازی، امنیت و حریم خصوصی، نظارت، ایمن سازی، استمرار و تدریج پرداخته شده است. والدین به عنوان اولین گزاره خانواده با ایجاد حس دوستی و در عین حس مدیریت و اقتدار در بین اعضای خانواده باعث می شود در صورت مشاهده مشکل فرزندان آن را با پدر و مادر مطرح کنند و از آنجایی که خانواده یک جامعه کوچک است برای رسیدن به مطلوب های یک خانواده موفق والدین باید قانون هایی را در زمینه رسانه وضع کرده که خود جز اولین افرادی باشند که به آن عمل می کنند چرا که آنها الگوی فرزندان هستند و با آموزش و آگاه سازی اعضا از بروز بسیاری مشکلات جلوگیری کنند که این آموزش ها با استمرار و تدریج باید صورت بگیرد.

هر تحقیق دارای محدودیت‌ها و موانعی می‌باشد در این مطالعه پژوهشگر نتوانست از دیدگاه همه صاحب نظران در این عرصه استفاده کند، فقط به موارد مهم‌تر هستند پرداخته شده است که جا داشت در مورد هر کدام از آنها ساعت‌ها صحبت کرد.

پیشنهاد می‌شود از آنجایی که وجود مهر و محبت در کانون خانواده منجر به آموزش و انتقال آموخته‌ها، ارزش‌های اخلاقی و ایجاد خودپنداری مثبت در افراد به ویژه فرزندان می‌شود و اثر مهمی در رفتارهای فرزندان و افزایش آگاهی آنان، و وجود پیوند قوی بین والدین و فرزندان و روابط صمیمی بین آنان می‌گردد، بعد آموزش حائز اهمیت است. آموزش سواد رسانه‌ای در نظام آموزش و پرورش و دانشگاه‌های کشور برای ایجاد بصیرت، استفاده از رسانه ملی برای آموزش سواد رسانه‌ای در جامعه بسیار کار گشا خواهد بود.

منابع

فهرست کتاب ها

*قران، مترجم: محمد حسین ابراهیمی.

- ۱-مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، تهران، انتشارات المکتبه السلامیه، چاپ هشتم، ۱۳۸۶ ه ش.
- ۲-پستمن، نیل، زندگی در عیش مردن در خوشی، تهران، انتشارات اطلاعات، چاپ اول، ۱۳۸۵ ه ش.
- ۳-پوریانی، جابر، نصیری، معصومه، چشمه نور، مرتضی، فضای مجازی و سواد رسانه ای، تهران، انتشارات پشתיبان، چاپ اول، ۱۳۹۷ ه ش.
- ۴- سورین، ونر، تانکارد، جیمز، نظریه های ارتباطات، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۸۲ ه ش.
- ۵- شعاری نژاد، علی اکبر، روان شناسی رشد، تهران، انتشارات اطلاعات، چاپ بیستم، ۱۳۹۲ ه ش.
- ۶- قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران، انتشارات مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن، چاپ یازدهم، ۱۳۸۳ ه ش.
- ۷- کلینی، محمد، کافی، تهران، انتشارات دارالقلین، چاپ چهارم، ۱۳۹۳ ه ش.
- ۸- کهوند، محمد، شبکه عنکبوتی، تهران، انتشارات ذکری، چاپ اول، ۱۳۹۵ ه ش.

۹- نصیری ، معصومه ، سواد رسانه ای و خانواده، تهران، انتشارات پشتیبان، چاپ اول، ۱۳۹۶ ه.ش.

مقالات

۱- بصیریان، حسین، بصیریان، رضا، «درآمدی به سواد رسانه ای تفکر انتقادی»، فصلنامه رسانه، سال ۱۳۸۵ ه.ش، شماره ۶۸.

۲- دهقانی، علیرضا، «قمار بازی اینترنتی»، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال ۱۳۸۴ ه.ش، شماره ۳.

۳- زنجانی زاده، هما، «بررسی تاثیر اینترنت بر ارزش های خانواده در بین دانش آموزان»، فصلنامه جامعه شناسی ایران، سال ۱۳۸۴ ه.ش، شماره ۲.

۴- صادقیان، عفت، «تاثیر اینترنت بر کودکان و نوجوانان»، فصلنامه رسانه، سال ۱۳۸۴ ه.ش، شماره ۴.

۵- شکرخواه، یونس، «سواد رسانه ای»، فصلنامه رسانه، سال ۱۳۸۶ ه.ش، شماره ۶۸.

۶- «نیاز مخاطبان به سواد رسانه ای»، فصلنامه پژوهش های ارتباطی، ۱۳۸۰ ه.ش، شماره ۲۶.

۷- کاپلین، آندرهم، هانلین، مایکل، «چالش ها و فرصت های اجتماعی رسانه ای»، فصلنامه کتاب مهر، سال ۱۳۸۹ ه.ش، شماره ۱.

۸- کاووسی، لیدا، «سواد رسانه ای»، فصلنامه رسانه، سال ۱۳۹۰ ه.ش، شماره ۶.